

УДК 7.071.2(=521):792.82(477)"19/20"
DOI: 10.31866/2616-7646.5.2.2022.269334

ТАНЦІВНИКИ ЯПОНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ БАЛЕТІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

DANCERS OF JAPANESE DESCENT IN THE UKRAINIAN BALLET OF THE LATE 20TH – EARLY 21ST CENTURIES

Білаш Ольга Сергіївна,
доцент, заслужений працівник культури
України,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-6910-2238>,
bilash.olga96@gmail.com

Olha Bilash,
Assistant Professor,
Honored Culture Worker of Ukraine,
Kyiv National University
of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-6910-2238>,
bilash.olga96@gmail.com

Анотація

Мета дослідження – проаналізувати сценічний доробок танцівників японського походження, які пройшли фахову підготовку в Україні й відіграли вагомую роль у розвитку вітчизняного балетного мистецтва. **Методологія.** У процесі дослідження використано такі методи: типологізації, діалектичний, системний, загальноісторичний, історико-хронологічний, порівняльно-історичний, системно-структурний та ін. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній уперше проаналізовано виконавську, педагогічну та організаційну діяльність танцівників японського походження в Україні, виявлено роль їхнього творчого доробку в розвитку українського балетного мистецтва кінця ХХ – початку ХХІ століть. **Висновки.** На межі ХХ–ХХІ століть на балетній сцені України з'явилися японські артисти, які набували творчого досвіду в середовищі українських танцівників. Вони здобували фахову освіту в Київському державному хореографічному училищі й згодом увійшли до складу українських балетних труп (А. Кавасаки, Ч. Оцубо, К. Сасіда, Ш. Такіта, Н. Терада, Х. Сугано та ін.). Завдяки високому рівню виконавської майстерності вони органічно інтегрувалися у вітчизняний балетний репертуар. Встановлено, що за значні творчі досягнення та популяризацію українського балету у світі чимало артистів

Abstract

The purpose of the article is to analyze the stage heritage of Japanese descent dancers, who were trained in Ukraine and played a significant role in the development of national ballet art. **Research methodology.** The research process used the following methods: typologizing, dialectical, systemic, general historical, historical and chronological, comparative historical, systemic and structural, etc. **The scientific novelty** of the article lies in the fact that it is the first to analyze the performing, pedagogical and organizational activities of Japanese descent dancers in Ukraine, to reveal the role of their creative work in the development of Ukrainian ballet art of the late 20th – early 21st centuries. **Conclusions.** At the turn of the 20th and 21st centuries, Japanese artists appeared on the ballet stage of Ukraine, gaining creative experience among Ukrainian dancers. They received their professional education at the Kyiv State Choreographic School and later joined Ukrainian ballet companies (A. Kawasaki, Ch. Otsubo, K. Sashida, Sh. Takita, N. Terada, H. Sugano and others). Due to their high level of performing skills, they organically integrated into the national ballet repertoire. It is established that for significant creative achievements and popularization of Ukrainian ballet in the world, many artists were awarded state awards: honorary titles of Honored (Sh. Takita, A. Ka-

було нагороджено державними відзнаками: почесними званнями заслужених (Ш. Такіта, А. Кавасаки та ін.) та народного артиста України (Н. Терада). Наголошено, що активна педагогічна та організаційна діяльність одного з очільників Київського державного хореографічного коледжу, його художнього керівника (2012–2022) Н. Терада сприяла творчій і фінансовій підтримці освітнього закладу, популяризації українського балетного мистецтва у світі, зміцненню дружніх стосунків між Україною та Японією. На початку грудня 2022 року Н. Терада обійняв посаду художнього керівника балетної трупи Національної опери України.

Ключові слова:

український балет; танцівники японського походження; балетний театр; хореографія; танець.

wasaki, etc.) and People's Artist of Ukraine (N. Terada). It was emphasized that the active pedagogical and organizational activity of one of the heads of the Kyiv State Choreographic College, its artistic director (2012–2022) N. Terada contributed to the creative and financial support of the educational institution, the popularization of Ukrainian ballet art in the world, the strengthening of friendly relations between Ukraine and Japan. In early December 2022, N. Terada took the position of Artistic Director of the ballet troupe of the National Opera of Ukraine.

Keywords:

Ukrainian ballet; Japanese descent dancers; ballet theatre; choreography; dance.

Актуальність теми дослідження. В історії вітчизняного хореографічного мистецтва є чимало історичних подій, які стали переломними для розвитку балету як в Україні, так і поза її межами. До одного з таких поворотних моментів можна віднести підписання декларації від 7 вересня 1971 р. про поріднення міст Києва й Кіото (Японія) з метою зміцнення дружніх відносин та співробітництва в галузі політики, економіки та культури¹. Співпраця між двома країнами у сфері хореографічного мистецтва розпочалася вже наступного 1972 р., коли балетна трупа Київського державного академічного театру опери та балету ім. Т. Шевченка (далі – Київський ДАТОБ ім. Т. Шевченка) вперше гастролювала в Японії, а 1974 р. керівництво Київського державного хореографічного училища (далі – ДХУ) в особі народної артистки УРСР Галини Кирилової заявило про свою підтримку започаткованій того в ж року в Кіото балетній школі під орудою подружжя Хіроясу Терада і Мічіко Такао ("Terada Art Ballet School").

Відтоді провідний балетний осередок України підготував близько 400 японських танцівників ("Украинские танцоры", 2002), більшість із яких повернулися на Батьківщину, проте були й такі, що залишилися в Україні й стали справжньою окрасою вітчизняної балетної сцени. Серед таких артистів варто згадати Акарі Кавасаки, Чідзуру Оцубо, Каорі Сасіда, Шінобу Такіта, Нобухіро Терада, Хідео Сугано та інших танцівників. У наші дні до складу трупи Національної опери України увійшли японські балерини Анрі Івасаки та Момме Місакі. Зважаючи на масштабність явища, аналіз ролі артистів балету японського походження в українському балеті є актуальним.

¹ У травні 1986 р. після трагедії на Чорнобильській атомній станції місто-побратим Кіото одним з перших закордонних міст надіслав гуманітарну допомогу київським лікарням у вигляді медикаментів та лікарського інструментарію. Серед членів гуманітарної групи, яка прилетіла до Києва з Японії, була мати українського танцівника і педагога японського походження Нобухіро Терада – Мічіко Такао.

Аналіз досліджень довів, що запропонована проблематика розглядається у науковій площині вперше. Окремі відомості про виступи японських танцівників, що навчалися або підвищували виконавський рівень в Україні, висвітлено в публікаціях вітчизняних мистецтвознавців, як-от І. Володієвська (1995), В. Денисенко (2013), С. Єременко (2008), І. Цебенко (1995). Згадки про артистів Національної опери України японського походження містять монографії Ю. Станішевського (2002, 2012), присвячені історії Київського національного академічного театру опери та балету ім. Т. Шевченка. Відсутність наукових досліджень, які висвітлюють означену проблему, є додатковим підтвердженням актуальності теми статті, її внеску у відтворення цілісної панорами розвитку вітчизняного балетного мистецтва.

Мета дослідження – проаналізувати сценічний доробок танцівників японського походження, які пройшли фахову підготовку в Україні й відіграли вагомую роль у розвитку вітчизняного балетного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. З метою виявлення внеску японських танцівників у розвиток балетного мистецтва України кінця ХХ – початку ХХІ століть розглянемо діяльність кількох митців, серед яких вагоме місце посідає Нобухіро Терада. Танцівник походить із відомої мистецької родини Терада – Такао, яка стояла біля джерел зародження фахової балетної освіти у м. Кіото. Перші кроки в балетному мистецтві він здійснив у п'ять років у школі батьків ("Terada Art Ballet School"), а 1987 р. неочікувані обставини спрямували долю одинадцятирічного підлітка до України. Сам Н. Терада згадував про несподіване рішення щодо фахового навчання класичного танцю так: «У 1987-му до Кіото прибула урядова делегація на чолі з Михайлом Горбачовим, був там і Едуард Шеварднадзе (на той час міністр закордонних справ СРСР). Саме він і запропонував, мовляв, давайте сина Терада відправимо на навчання в Москву – в балетну академію [Московське ДХУ – О. Б.], щоб ми стали ближчими ще й завдяки мистецтву. Йому заперечив Валентин Згурський [голова виконавчого комітету Київської міської ради народних депутатів – О. Б.]: "Якщо вже Київ побратим Кіото, то нехай до нас і їде вчитися". На тому й порішили»² (Денисенко, 2013).

Навчання, за спогадами Н. Терада, було складним, адже СРСР на той час перебував у кризовому стані «перебудови», до того ж Київ ще переживав активну фазу наслідків Чорнобильської катастрофи. Заважало юнакові незнання мови та відсутність підтримки з боку рідних. Він пригадував ті часи: «Жив я в інтернаті, в кімнаті – одинадцять учнів, тумбочка й ліжко на кожного, шафа – одна на всіх. Навчання припало на період "перебудови", в кімнаті було холодно, не було опалення. Незважаючи на цей дискомфорт, ми жили як одна родина, одне одного підтримували... Пам'ятаю час, коли в Києві був цукор за талонами [йдеться про 1988 рік – О. Б.], а я чомусь вирішив, що це всюди так, і в Японії – теж. Я цілий рік цукор не їв, годинами з талонами в чергах простоював, збирав його. Влітку привіз додому цілий мішок. Мені до сьогодні цей цукор згадують» (Денисенко, 2013).

1993 р. Н. Терада закінчив Київське ДХУ (клас В. Денисенка), і, як здібний танцівник, був запрошений до балетної трупи Національної опери України. На головній балетній сцені столиці він виконував такі партії: Сарацин («Раймонда»

² За словами Н. Терада він став першим і останнім японцем, який навчався за рахунок державного бюджету СРСР.

О. Глазунова), Вартовий («Чіполліно» К. Хачатуряна), Джеймс («Сильфіда» Х. Левенсхольда), Розтяпа («Білосніжка та семеро гномів» Б. Павловського), Куць («Лісова пісня» М. Скорульського), Парубок («Лілея» К. Данькевича), Блазень, Арлекін («Лебедине озеро» П. Чайковського) та ін. Гастролював із трупною театру в країнах Європи, виступав також в Японії.

1999 р. Н. Терада став лауреатом III Міжнародного конкурсу балету ім. С. Лифаря, де отримав третю премію престижного змагання серед артистів балету.

Окрім виконавської діяльності, важливою стала організаторська робота Н. Терада в галузі зміцнення міжнародних зв'язків у балетному мистецтві (2002 р. за внесок у зміцнення дружніх україно-японських відносин Н. Терада нагороджено орденом святого Станіслава IV ступеня): у Кіото за ініціативи школи «Терада» було організовано гала-концерти за участі українських та японських виконавців. Наймасштабнішим із них став проект «Молоді артисти України і Японії», реалізований 2009 р. в Кіото. Того ж року за зміцнення міжнародного іміджу України та значний внесок в історичну спадщину й розвиток дружніх стосунків уряд України нагородив керівника школи «Терада» М. Такао орденом княгині Ольги III ступеня. 2011 р. під час візиту українського президента в Токіо для зустрічі з імператором Японії Акіхіто та прем'єр-міністром країни Наото Каном силами українських і японських студентів ДХУ та школи «Терада» було підготовлено концерт, який відбувся в резиденції японських імператорів.

Із 2012 р. Н. Терада працював художнім керівником Київського ДХУ, яке з 2021 р. отримало новий статус – Київський державний фаховий хореографічний коледж. Він чимало зробив для розвитку навчального центру: віднайшов позабюджетні кошти на ремонт інтернату при освітньому закладі та заміну сценічного покриття (професійна підлога, подарована відомою фірмою «Chacott»); організував святкування 80-річного ювілею відомого українського танцівника й педагога В. Денисенка та ін. У 2015 р. за заслуги в галузі балетного мистецтва Нобухіро Терада отримав почесне звання народного артиста України (2003 р. – отримав звання заслуженого артиста України) (Денисенко, 2013; Центральна бібліотека ім. Т. Шевченка для дітей м. Києва, 2017).

Н. Терада є директором Міжнародного конкурсу-фестивалю класичного танцю «Grand Prix Kyiv» (започаткований 2014 р.), а також членом міжнародних конкурсів в Італії, Німеччині, США, Канаді, Японії, Китаї, Кореї та інших країнах світу. Влітку 2021 р. студенти Київського державного фахового хореографічного коледжу під керівництвом Н. Терада відвідали з гастролями Японію, де вперше презентували глядачам балет Л. Деліба «Коппелія» (у постановці В. Малахова).

6 грудня 2022 року Нобухіро Терада призначили на посаду художнього керівника балетної трупи Національної опери України, що є найвищим визнанням його професійних здібностей ("Japanese man", 2022).

Одночасно з кар'єрою Н. Терада на українській балетній сцені розвивалася творча діяльність японських балерин А. Кавасакі та К. Сасіда. Обидві вони були вихованцями кіотської балетної школи «Терада» й навчалися у Київському ДХУ, наприклад, А. Кавасакі – з 1992 р. в класі Ганни Петренчук. Ще одна вихованка японської школи Ч. Оцубо приїхала на рік раніше – 1991-го, стажувалася в класі Ірини Якимової.

А. Кавасаки завершила навчання 1995 року. На останньому фаховому іспиті в парі з Н. Терада вона виконала па-де-де з балету «Дон Кіхот» Л. Мінкуса, де, за словами мистецтвознавиці І. Цебенко (1995), продемонструвала «... чудову техніку, захопивши глядачів шквалом подвійних фуєте, стрімкими піруетами, азартом молодості» (с. 21). А за кілька днів до випускного іспиту відбувся дебют обох танцівників на сцені Театру класичного балету під керівництвом В. Ковтуна, де А. Кавасаки та Н. Терада виконали головні партії (Жізель, граф Альберт) у балеті «Жізель» А. Адана. І. Цебенко (1995) зазначала: «Тут глядачі зустрілися з Акарі вже не лише як з танцівницею, що опанувала хореографічний текст однієї з найскладніших партій романтичного балету, – її Жізель привабила щирістю почуттів, беззахисністю перед зломом та обманом, здатністю до жертвовності» (с. 21).

Подальша творча доля А. Кавасаки, К. Сасіда та Ч. Оцубо (до початку 2000-х рр.) була пов'язана з трупю В. Ковтуна, адже він на той момент очолював балетну трупю Київського муніципального академічного театру опери та балету для дітей та юнацтва. Балетмейстер не дарма запросив до себе талановитих випускниць, адже всіх їх вирізняло серйозне ставлення до роботи, надзвичайна працездатність, врахування всіх зауважень балетмейстера та педагогів-репетиторів, прагнення до вдосконалення фахової обізнаності та професійної майстерності тощо. За заслуги у розвитку української культури й мистецтва А. Кавасаки було присуджено звання заслуженої артистки України; з 2009 р. танцівниця взяла участь у роботі однієї з антрепризних труп, яка проводила широку гастрольну діяльність в країнах Європи та Північної Америки (Італія, Іспанія, Мексика, Україна, США та ін.)

На початку 2000-х рр. на сцені Національної опери України працював японський танцівник Хідео Сугано. Перші кроки в мистецтві він зробив у Японії, а згодом стажувався в Москві, де отримав запрошення до трупи під керівництвом Гедемінаса Таранди. Тут за пів року артист опанував всі сольні партії з репертуару колективу (серед них: «Лускунчик», «Спляча красуня», «Лебедине озеро» П. Чайковського, «Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва та ін.). Під час гастролей в Україні Х. Сугано вирішив залишитися тут для розширення й зміцнення власного сценічного досвіду. Працював на сцені Національної опери України, певний час виконував обов'язки балетмейстера в токійській трупі «Національний балет Японії» ("The National ballet of Japan") (Єременко, 2008).

Умежах заявленої проблематики варто звернутися ще до однієї творчої особистості – заслуженої артистки України Шінобу Такіта. Її «зірка» на сцені Національної опери України засяяла 1994 р., коли танцівниця вперше вийшла на сцену театру.

Варто зазначити, що шлях у професійне мистецтво був для балерини непростим. Народилася Ш. Такіта в Токіо у родині, далекій від мистецтва. З раннього дитинства займалася фігурним катанням, згодом захопилася хореографією. Проте з простого захоплення досить швидко зародилося по-справжньому сильне зацікавлення балетом: з 1988 р. Ш. Такіта почала відвідувати токійську школу «Радянський інститут балету», де тричі на тиждень класичний танець за системою А. Ваганової викладали педагоги з СРСР. Саме тут 1989 р. відбулося знайомство Ш. Такіта з народною артисткою УРСР, на той час – завідувачкою балетної трупи Київського ДАТОБ ім. Т. Шевченка – Аллою Лагодою, яка відразу виділила талановиту студентку й порадила їй фахово навчатися класичного танцю як у Японії, так і в СРСР (Володівська, 1995).

Дотримуючись поради досвідченого педагога, 1990 р. Ш. Такіта вступила до Московського ДХУ, після закінчення якого в 1993 р. отримала запрошення на роботу до Московського музичного театру ім. К. Станіславського та В. Немировича-Данченка. Проте в Москві Ш. Такіта не лишилася, а попрямувала до Києва на двомісячне стажування до Національної опери України. Тут під керівництвом А. Лагоди вона підготувала свої перші сольні ролі, серед яких: Мірта, Жизель (однойменна вистава А. Адана), Вулична танцівниця («Дон Кіхот»), варіації («Пахіта», обидва балети – Л. Мінкуса). Співпрацювала танцівниця й з іншими балетмейстерами театру: О. Ратманським (у парі з Є. Кайгородовим виконала хореографічну мініатюру на музику Н. Рота), В. Ковтуном (станцювала Одетту-Оділію в його редакції «Лебединого озера» П. Чайковського) (Володівська, 1995).

Мистецтвознавці писали про артистку: «Шінобу Такіта володіє якоюсь магією, в танці вона перетікає з однієї пози в іншу, подібно до рідкої ртуті, при цьому від усіх її рухів віє якоюсь дитячою наївністю і ніжністю, завдяки чому відчуваєш до цієї тендітної балерини мимовільну симпатію» («Шінобу Такіта и звезды балета», 2011).

Етапними для балерини стали II Міжнародний конкурс балету ім. Сержа Лифаря (Київ, 1996) та III Міжнародний балетний конкурс ім. Р. Нуреева (Будапешт, 1998), де артистка отримала дипломи лауреата й привернула до себе увагу театральних критиків та пересічних глядачів. Неодноразово Ш. Такіта гастролювала з трупкою Київського Національного академічного театру опери та балету ім. Т. Шевченка, а також з групою артистів «Зірки київського балету» в країнах Європи, Північної та Латинської Америки.

Аналізуючи виконавський характер балерини, мистецтвознавець І. Володівська (1995) зазначає: «Шінобу Такіта має хороші природні дані, високий стрибок, легкість та м'якість танцю. Але найголовніше – сценічна принадність артистки, те, наскільки безпосередньо живе вона в образах своїх героїнь, радість, яку отримує від танцю... Шінобу Такіта надає перевагу не лише технічній досконалості, її приваблює емоційно виразний танець, який є свідченням високого мистецтва».

У травні 2011 р. в Національній опері України відбувся ювілейний гала-концерт «Шінобу Такіта й зірки балету» за участі артистки та солістів балетних труп найвідоміших театрів світу: «Токіо-балет», «Балету Штутгарту», Берлінської опери, Національної опери України (Маріанна Рижкіна, Дмитро Білоголовцев, Марія Аллаш, Олена Євсєєва, Антон Корсаков, Юкарі Сайто, Яна Саленко-Вальтер та ін.). У гала-концерті Ш. Такіта виконала свої найкращі партії з балетів «Шехеразада» М. Римського-Корсакова (адажіо з Золотим рабом), головну роль в одноактному балеті «Панянка і хуліган» Д. Шостаковича, а також «Вмираючий лебідь» К. Сен-Санса, який танцівниця присвятила жертвам землетрусу в Японії, що стався у березі 2011 р. («Шінобу Такіта и звезды балета», 2011).

Наприкінці 2010-х рр. Ш. Такіта повернулася до Японії, де стала солісткою трупи «Ballet tradition» у м. Токіо, проте неодноразово приїздила до України (наприклад, 2017 р. для участі в гала-концерті на честь ювілею свого педагога-репетитора Алли Лагоди).

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній уперше проаналізовано виконавську, педагогічну та організаційну діяльність танцівників японського походження в Україні; виявлено роль їхнього творчого доробку в розвитку українського балетного мистецтва кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Висновки. На межі ХХ–ХХІ століть на балетній сцені України з'явилися японські артисти, які набували творчого досвіду у середовищі українських танцівників. Вони здобували фахову освіту в Київському державному хореографічному училищі й згодом увійшли до складу українських балетних труп (А. Кавасаки, Ч. Оцубо, К. Сасіда, Ш. Такіта, Н. Терада, Х. Сугано та ін.). Завдяки високому рівню виконавської майстерності вони органічно інтегрувалися у вітчизняний балетний репертуар. Встановлено, що за значні творчі досягнення та популяризацію українського балету у світі чимало артистів було нагороджено державними відзнаками: почесними званнями заслужених (Ш. Такіта, А. Кавасаки та ін.) та народного артиста України (Н. Терада). Наголошено, що активна педагогічна та організаційна діяльність одного з очільників Київського державного хореографічного коледжу, його художнього керівника (2012–2022) Н. Терада сприяла творчій і фінансовій підтримці освітнього закладу, популяризації українського балетного мистецтва у світі, зміцненню дружніх стосунків між Україною та Японією. На початку грудня 2022 року Н. Терада обійняв посаду художнього керівника балетної трупи Національної опери України.

Вважаємо, що висвітлена проблематика потребує подальшого розроблення, зокрема, перспективним є виявлення специфіки виконавської майстерності артистів іноземного походження, що прислужилися розбудові українського балетного театру.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Володівська, І. (1995). Танцювати, танцювати і танцювати... *Театрально-концертний Київ*, 4, 13.
- Денисенко, В. (2013, 21 марта). Балет и его побратимы. *Газета-2000*. Взято 8 августа, 2021 из https://www.2000.ua/v-nomere/aspekty/art/balet-i-ego-pobratimy_arhiv_art.htm
- Єременко, С. (2008, 21 жовтня). *Усе більше іноземців блискуче влаштуються в Національній опері України*. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/1331663.html>
- Станішевський, Ю. (2002). *Національний академічний театр опери та балету України імені Т. Шевченка: історія і сучасність*. Музична Україна.
- Станішевський, Ю. (2012). *Національна опера України, 2001–2011*. Музична Україна.
- Украинские танцоры в японском интерьере. (2002, 18 января). *День*. Взято 9 серпня, 2021 з <https://day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo/ukrainskie-tancory-v-yaponskom-interere>
- Цебенко, І. (1995). Японські балерини української трупи. *Театрально-концертний Київ*, 7, 20–21.
- Центральна бібліотека ім. Т. Шевченка для дітей м. Києва. (2017). *Сторінки літопису дружніх зв'язків між Києвом та Кіото*. Internet Archive Wayback Machine. <https://bit.ly/3G4VIZ5>
- Шинобу Такіта і зvezды балета в Національній опері. (2011). *Коммерсант-Weekend*, 73, 7. *Japanese man appointed Ukraine national ballet's new artistic director*. (2022, December 12). The Japan News. <https://japannews.yomiuri.co.jp/culture/performing-arts/20221212-76563/>

REFERENCES

- Denisenko, V. (2013, March 21). Ballet i ego pobratimy [Ballet and its twins]. *Gazeta-2000*. Retrieved August 8, 2021, from https://www.2000.ua/v-nomere/aspekty/art/balet-i-ego-pobratimy_arhiv_art.htm [in Russian].

- Japanese man appointed Ukraine national ballet's new artistic director.* (2022, December 12). The Japan News. <https://japannews.yomiuri.co.jp/culture/performing-arts/20221212-76563/> [in English].
- Shinobu Takita i zvezdy baleta v Natsional'noi opere [Shinobu Takita and ballet stars at the National Opera]. (2011). *Kommersant-Weekend*, 73, 7 [in Russian].
- Stanishevskiy, Yu. (2002). *Natsionalnyi akademichnyi teatr opery ta baletu Ukrainy imeni T. Shevchenka: istoriia i suchasnist* [National Academic Opera and Ballet Theater of Ukraine named after T. Shevchenko: history and modernity]. Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Stanishevskiy, Yu. (2012). *Natsionalna opera Ukrainy, 2001–2011* [National Opera of Ukraine, 2001–2011]. Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Tsebenko, I. (1995). *Yaponski baleryny ukrainskoi trupy* [Japanese ballerinas of the Ukrainian troupe]. *Teatralno-kontsertnyi Kyiv*, 7, 20–21 [in Ukrainian].
- Tsentralna biblioteka im. T. Shevchenka dlia ditei m. Kyieva. (2017). *Storinky litopysu druzhnykh zviazkiv mizh Kyievom ta Kioto* [Pages of the annals of friendly relations between Kyiv and Kyoto]. Internet Archive Wayback Machine. <https://bit.ly/3G4VIZ5> [in Ukrainian].
- Ukrainskie tantsory v yaponskom inter'ere [Ukrainian dancers in a Japanese interior]. (2002, January 18). *Den'*. Retrieved August 9, 2021, from <https://day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo/ukrainskie-tancory-v-yaponskom-interere> [in Russian].
- Volodiiivska, I. (1995). Tantsiuvaty, tantsiuvaty i tantsiuvaty... [Dance, dance and dance...]. *Teatralno-kontsertnyi Kyiv*, 4, 13 [in Ukrainian].
- Yeremenko, S. (2008, October 21). *Use bilshе inozemtsiv blyskuche vlashtovuiutsia v Natsionalnii operi Ukrainy* [More and more foreigners are settling brilliantly at the National Opera of Ukraine]. Radio Svoboda. <https://www.radiosvoboda.org/a/1331663.html> [in Ukrainian].